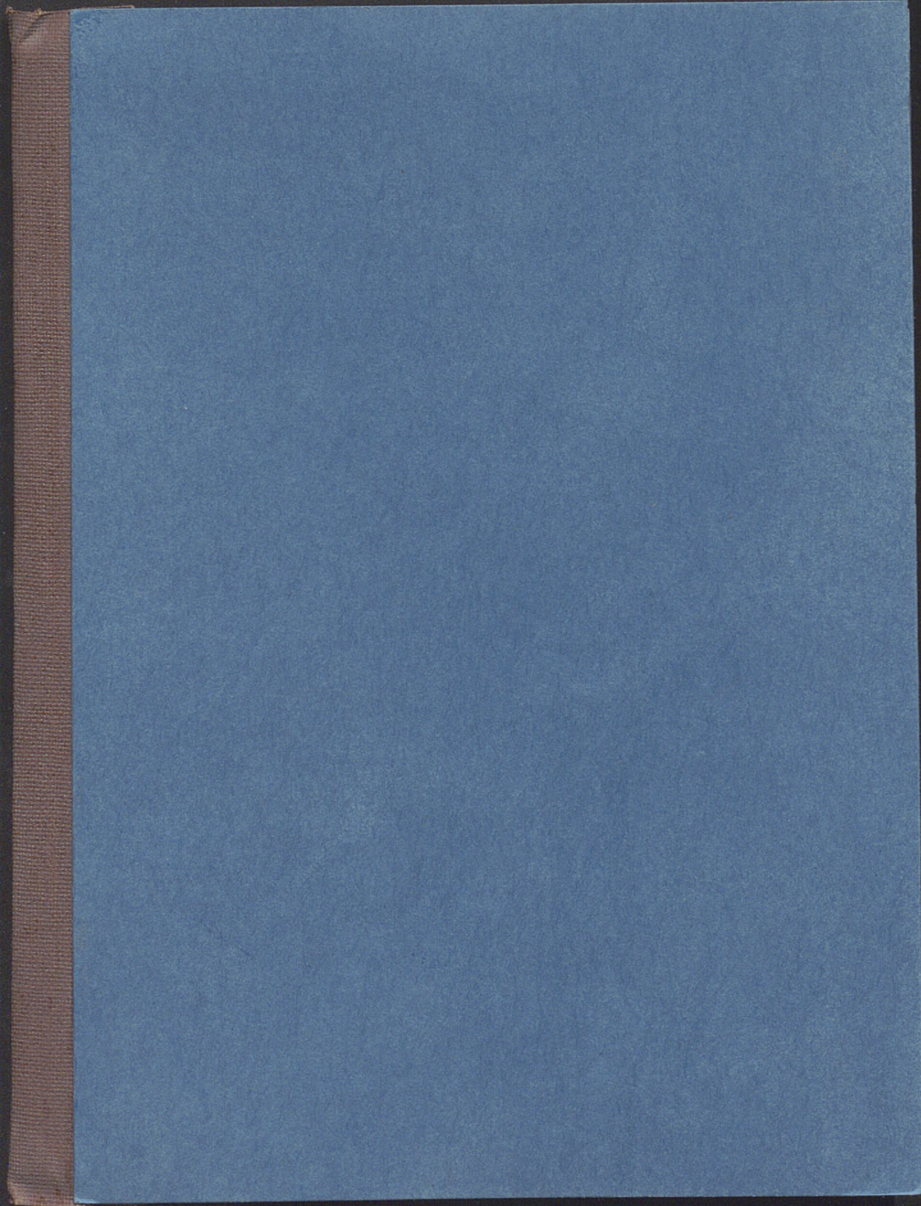

I 1.472.674

Соціялдемократична Бібліотека „ВПЕРЕД!“, Ч. I.

ЗАВДАННЯ ГРОМАДИ

Короткий нарис завдань комунальної політики

Написав

Евген Гуцайло

ЛЬВІВ, 1919.

Накладом видавництва „Впереду“.

1

Соціялдемократична Бібліотека „ВПЕРЕД!“, Ч. 1.

Завдання громади

Короткий нарис завдань комунальної політики

Написав

Евген Гуцайло

ЛЬВІВ, 1919.

Накладом видавництва „Впереду“.

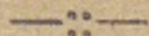
I 1.472.674

З ДРУКАРНІ СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

2001 K 657/10

ЗМІСТ:

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Український нарід усе боровся за своє істнуваннє, за свою незалежність. Боровся проти зверхніх ворогів. Через те його політика була більше звернена на зверх, ніж на внутрішню перебудову господарства. Крім того дотеперішня реакційно-монархічна держава так дуже встрявала своїм бюрократизмом у внутрішню господарку громад і так паралізувала всі розгони громадської думки, що й бесіди не було про те, щоби ввести які будь переміни в громаді. Реакційна держава за ціну підпирання її в центральній державній політиці віддавала громаду на ласку й неласку малих реакційних потентатів старого ладу, дідичів, великих промисловців і бюрократів.

Кождий свідомий громадянин бачив, що в громаді не можна нічого зробити в напрямі зміни громадянського господарства. Через те звертав свої очи на зверхню політику народу, на осередок держави, це рішалася доля цілого народу, а не одної громади і виобразовувався в питаннях загальнодержавної політики. Громадську роботу обмежував на тім, що працював у просвітних товариствах, а коли попав у громадську раду, то під кур*ателею бюрократів та накинених

громаді потентатів латав давню стару громадську машину, як попало.

Звідси вийшло в нас таке, що в нашій літературі нема нічого з питань громадської політики. Такі народи, як Німці, Французи, Анґлійці, які не потрібували боротися за своє істнуваннє, не то, що мають багату літературу з обсягу тих питань, але й мають університетські катедри, присвячені лише виключно громадській політиці.

Тепер, коли всі народи зробили такий сильний зворот до демократизму, обернеться рівночасно господарсько-політичне життє. Воно буде шукати опори в долині, а не на вершках. Громада стане кухнею, в якій будуть варитися суспільно-господарські питання, а центр держави буде доставляти лише вугля до палива і буде відпроваджувати пару туди, де вона не булаби шкідлива.

З пересуненнем господарсько-політичного життя стане громада для кождого вдумливого громадянина широким полем до праці і боротьби за перестрій суспільства. Він не буде шукати арени, до якої, як досі, перлися всі, бо тих арен стане так багато, що й робітників може за мало буде.

Кинуться робітники до праці без якогось одноцільного пляну, бо ми бідні на сії пляни, кинуться кождий на свій лад. Щоби запобігти сій безпляновости, хочемо дати коротесенький перегляд питань, які на перший раз стануть загальним показчиком на те, куди мають стреміти всі наші змагання.

суспільної перебудови основ нашого суспільства.

При скупих засобах, якими розпоряджуємо ось тепер підчас облоги Львова, не можна було видати більшого твору з ширшим обговореннєм порушених питань громадського життя. Я вірю в се, що незадовго пустимо сю саму книжку в далеко більшому обємі. Багато питань, які в отсій книжці лише названі одним словом, будуть обговорені широко і приступно так, щоби кождий читач ясно дививсь на всі питання громадського життя і мав відразу здорові арґументи на потребу введення їх в життє.

Тому прошу всіх шановних читачів, по прочитаню отсеї брошурки, прислати для мене, на руки редакції „Вперед“, свої вислови гострої критики на се, що і як повинно було бути обговорене. Наколи шановний читач(ка) згодиться на те, щоби його (її) голос піднести в брошурі за назвяннєм його повного імени, зроблю се дуже радо. Лише прошу о думки підписані повним іменем. Я заздалегідь дякую за надіслані думки без огляду на се, чи вони будуть гіркі, чи солодкі.

До побачення в громадській праці!

Евген Гуцайло.

Львів 10. лютого 1919.

5

I. Република і громада.

На означеннє громади можна вжити ріжних понять. Під громадою можна розуміти гурт людий якоїсь народности, гурт людий з певними означеними стремліннями, якусь частину суспільства взагалі і т. д. Ми ось тут будемо говорити про громаду в ґеоґрафічнім розуміннюю, себто громадою будемо вважати ту частину суспільства, що осілася в певній околиці землі, побудувала собі хати, чи инші сховища перед негодою, та живе разом, звязана в части родинними, а в части господарськими, чи то культурними інтересами, без ріжниці народности, чи віри. Такі громади мають у нас назви сіл або міст.

Про повстаннє громад і про те, як якась певна сума громад витворила державу, не будемо говорити, бо те не є нашою метою на отсім місци. Ми від разу приймаємо, що якась скількість громад творить державу і та держава могла мати царя, короля, князя, могла бути монархією, або републикою, і то републикою аристократичною, або демократичною. З републик від разу перейдемо до демократичної републики. Демос, — грецьке слово, — значить нарід, себто демократична република, якою править сам нарід. Наша

українська Республика є (в отсю пору) демократичною республикою.

Нарід не править нею просто, але посередно, себто вибирає при помочи тайного, загального, безпосередного, рівного, пропорціонального й без ріжниці пола голосування найвищу республиканську раду, яку назве парляментом, чи соймом, чи державною радою, чи як там і та рада буде правити цілою державою. Та рада вибере з поміж себе міністрів, чи так званих державних секретарів, і або вона, або цілий нарід вибере ще одного президента, а сей президент разом із вибраними міністрами будуть мати обовязок переводити в життє ті всі постанови, які ухвалить найвища рада.

В такій республиці всі горожане є рівними горожанами під оглядом політичних прав. Але чи вони будуть рівними під господарським оглядом, те покаже аж сам наш нарід, чи він спосібний вибороти собі те, чи ні. Колиж осібні горожане є рівні, то громади, себто суми таких горожан, як збірні одивиці, є також між собою рівні.

В монархічній державі громади, як збірні одиниці підданих горожан під волю монарха, були такимиж самими підданими, як їх горожане. Монарх, чи цар, мав право встрявати в життє своїх підданих і він при помочи іменованих ним самим міністрів, а ті знов при помочи іменованих ними урядників, мали право втручуватися в життє поодино-

6

ких підданих і їх громад. Могла громада своїми десятками тисяч голосів вибрати собі одного начальника ґромади, то їх усіх голоси разом не були стільки вартними, як голос одного урядника, хочби він був дурніщий від котрого небудь горожанина; бо коли такий один урядник (староста чи инший) не хотів того начальника громади, то ті десятки тисяч голосів підданих не значили нічого, — вони мусіли вибирати другого начальника громади, якийби подобався тому панови урядникови. Так само встрявали ті панове в хазяйство цілих громад. Приміром хотіла громада завести в себе водопроводи і десятки тисяч громадян, що вложили своє довіре в руки своєї громадської ради, згодилися на те, щоби та рада зібрала дорогою податку означену суму грошиї на водопроводи, то знов один іменований урядник мав право перечеркнути пером волю цілої громади, бо він був мудріщий від цілої громади (так здавалося йому). Контроля в монархічній державі йшла аж так далеко, що навіть контролювалося те, що думає підданий. І коли підданий сказав часами немиле слово для настановленого пана, то зараз настановлений тим паном жандарм сковував підданого, як дикого звіря, і замикав під ключ, як небезпечну одиницю.

В демократичній републиці підданих нема, а є вільні і рівні горожане. Через те й громада, як спілка вільних горожан, є вільна. Через те, саме становище громади

в державі зівсім инше, як у монархічній державі. Вибрана громадою громадська рада не потребує ніякого затвердження від яких будь властий, хіба тільки провірення, чи вибори відбулися відповідно до вказівок, назначених державним виборчим законом. І те провіреннє наступає лише тоді, коли частина громадян жалується, що вибори відбулися неправильно. Хто те провірює, чи суд державний, чи хто инший, про те не говоримо, бо се належить до завдання держави, а ми маємо обговорювати завдання громади.

2. Становище громади в демократичній республиці.

Громада, як вільна одиниця в республиці без підданьчих почувань, є вільна від мачошиної опіки держави, від контролі, що вттряває до найдальших закутин її внутрішнього життя. Громада стає повнолітна.

Її свобода починається від першого її акту вибрання громадської ради. Вибрана громадська рада загальним, рівним, тайним безпосереднім і пропорціональним без ріжниці пола правом голосування не складає перед ніким иншим приречення правити громадою відповідно до правил, означених републиканськими законами у демократичнім дусі і відповідно до найкращої своєї волі та знання, а лише перед самими виборцями, себто перед громадою, а відтак у суді прирікає шанувати републиканські закони. Вибраннє ради голосами громадян не молодших від 20 літ є вже затвердженнєм для неї.

Громадську раду вибирається на як найкоротший протяг часу, отже на два роки. Через те контроля громадян над роботою радного побільшається. Коли радний шкідливий, то не на довго, бо лише на два роки, а коли добрий він, то по двох літах може бути знов вибраний.

Щоби праця в раді не була нагло переривана і дуже змінчива через вибираннє все нових радних, зміняється половина радних що року, себто половина радних першої ради по першім році випадає при помочи льосування і на її місце вибирається нових, а друга половина уступає сама по дволітнім своїм побуттю в раді. Таким чином усе що року є вибори половини радних і кождий радний сидить у раді два роки.

Ніодин громадянин, за виїмком злочинців і умово хорих, не виключений від участи в виборах і кождий може бути вибраний, коли лише громадяне вважають його спосібним до тої праці. Щоби радний не був залежний від журби про життє, або від инших обставин, та щоби зі всім посвятився громадським справам, мусить брати плату за свою громадську роботу, а коли він мав який инший уряд, то на той протяг часу, коли є радним, перестає бути урядником.

Щоби радний міг свобідно висловляти свої думки на засіданнях ради або засіданнях комітетів чи комісий, утворених громадою чи радою, він не може бути потяганий перед суд за свої вислови на засіданнях; одна лише рада має право карати його за те і то лише виключеннєм із засідання.

Як при виборах ради рішає абсолютна більшість відданих голосів, так само всі ухвали ради западають абсолютною більшістю голосів. Ухвали громад-

BIBLIOTEKA NARODOWA BN

ської ради не потребують нічийого затвердження, бо радні не піддані ані не малолітні, так само, як та сума горожан, котрі її вибирали. За те мусить хтось провірити те, чи її ухвали не йдуть поперек інтересам горожан цілої републики. Таким безсторонним чинником у державі є суд і лише суд провірює ухвали громадської ради, чи вони не перечать републиці але суд не затверджує їх. Таким чином держава при помочи суду може відкинути ухвали ради, а навіть може потягнути цілу раду до відповідальности за протидержавні ухвали. Тут уже судиться держава з громадою, як рівний з рівним, а не розказує. В разі засуду має держава свою міліцію, себ то поміч инших громад, щоби примусити одну громаду занехати свою постанову. Занехати постанову, але не карати, бо коли велика сума горожан хоче чогось, то те не може бути каригідне, лише недогідне другій якійсь сумі горожан републики. Тоді така громада користуеть ся правами державної меншости і її негодуванне або жаданне мусить розібрати найвисша републиканська рада, себто парлямент.

Громада стає суверенною в своїм крузі ділання. І коли вона вибирала раду, а та рада вибрала із себе управу (маґістрат) або коли потреби громади такі широкі, що вона ще повибирала попри громадську раду ріжні комітети, як ось шкільний, апровізаційний, комітет для публичного здо-

ровля, комунікаційний, промисловий для нагляду над промислом та торговлею, комітет для охорони праці, пожарний, погребовий, будівельний, комітет для захорони сиріт, знайдів та калік, комітет для украшення публичних площ та огородів, мировий суд ітд. і рада громадська вислала туди своїх референтів чи відпоручників, то ті всі інституції не потребують нічийого затвердження зпоза громади, бо всі ті інституції повстали за волею всеї громади дорогою голосування. Лише ухвали тих комітетів мусять бути провірені і затверджені громадською радою, щоби не виходили поза спромогу громади виконання їх під оглядом політичної і грошевої сили громади; бож громадська рада старається про гроші на покриванне всіх видатків громади і фінансує всі ті комітети.

Чи є в державі краща і більша контроля, ніж контроля самих інтересованих горожан? А пробуванне горожанина в громадській раді, чи в однім із комітетів лише через два роки так підносить заінтересуванне громадянина громадською господаркою, так підносить вихованне для громадянства і громадянську відповідальність, що всяке вмішування колишніх монархічних іменованих урядників у громадську суверенність треба вважати брутальним здавлюванням громадського виховання, підпиранням підкупства та злодійства. Бо лише на здавлюванню і деморалізації могла держатися монархічно-панська влада в суспільстві.

В суверенній громаді не може й не сміє держава виконувати поліційної влади. Для охорони порядку й охорони переведення постанов громадської ради установляє також рада своїх урядників і поліцію.

В громаді не сміють істнувати побіч себе дві поліції, одна громадська, а друга державна в дотеперішнім виді жандарма. Дотеперішний жандарм був обидою для горожанина, бо він віби друга боязлива совість монарха ходила за горожанином і підглядала, чи той підданний не прогрішився у вірности для свого пана. Пануючий ніколи не вірив підданому і сотворив собі жандарма.

Громадська поліція підлягає просто і безпосередно управі громадської ради, а ніколи нікому зпоза громади.

Самій громаді і її горожанам залежить на тім, щоби горожанина, котрий не хоче розуміти інтересів инших горожан і йде все проти тих інтересів, допровадити до суду. На те має громада свою поліцію, котра має злодія та злочинця віддати справедливости.

Інтересом горожан у громаді є те, щоби один одного не обиджав, не перешкоджував нікому в виконуванню горожанських чеснот і т. д. через те сама таки громада має суверенне право суду в демократичній републиці. Громада має свій мировий суд і всі каригідні вчинки вперед судяться тим громадянським судом, а коли ті вчинки переходять межу шкідливости самої громади

і шкодять морали і добру горожан цілої републики, то аж тоді передає мировий суд злочинця державному судови. Бо кого більше інтересує обида чести другого горожанина, дрібна шкода громадського добра або приватного добра, як не самих горожан громади? От і через те самі горожане судять ті справи своїм мировим судом, вибраним громадою. І коли я обидив когось та буду судитися громадським судом, горожанами, той суд буде для мене більшою карою, ніж засуд заводового судії.

Всі громадські видатки покриваються податками з доходів громадян. Ті податки накладає сама громада, самаж вона стягає їх і сама управляє ними. Гроиадянин краще уміє шанувати громадське добро, коли знає, що він сам платить його і сам управляє ним; краще розуміє потребу вдержання сього добра, коли свідомий того, що ніхто, тілько він сам рішає про його потребу і кошт. Колиж громада бідна і не може йти в парі з иншими громадами, тоді аж держава приходить у поміч бідній громаді, бо цілій републиці залежить на тім, щоби поодинокі громади не недомагали, бо тим слабне ціла держава.

В політичній свободі, в самоуправі громадського хозяйства, у виконуванню самостійного поліційного і судового права лежить суверенність громади в демократичній републиці.

10

3. Громадські доходи.

Підоймою громадської господарки є громадські доходи. Доходами громадської каси є в першій мірі податки. Найсправедливіщим податком є податок від доходу. Щоби доходовий податок був справедливий, мусить бути проґресивний. Бо колиби хтось мав 1000 карбованців доходу і платив від них 2 прц. податку, себто 20 карбованців, а другий, що мавби 10.000 карбованців і також платив 2 прц. податку, себто 200 карбованців, то те булоби несправедливо; бо далеко лекше заплатити тому, що має 10.000 карбованців доходу 200 карб. податку, ніж тамтому 20 карб. Для справедливости мусить рости податковий процент відносно до зросту доходу. Для приміру подамо коротеньку табличку зросту податкового проценту зі зростом доходів:

дохід:	степень оподаткування:	сума податку:
1.000 карб.	2 прц.	20 карб.
3.000 „	3 „	90 „
5.000 „	4 „	200 „
7.000 „	5 „	350 „
9.000 „	6 „	540 „
11.000 „	7 „	770 „
13.000 „	8 „	1040 „
15.000 „	9 „	1350 „
17.000 „	10 „	1700 „

і т. д.

Ся табличка є лише приміром. Зріст проценту степенів оподаткования може бути ріжний. А хочби навіть степені процентів були такі, як у наведенім примірі, то всеж лекше заплатити 350 карб. податку від 7000 карб. доходу, ніж 90 карб. від 3000 карб.

Від доходового податку ніхто не може бути увільнений у демократичній державі.

Доходовим податком не можна влучити всіх посідачів майна. Для приміру наведемо такий випадок: Один горожанин купив собі якийсь кусень землі в селі чи в місті, чи в полі. Він має готівку, ніхто не знає, скільки він її має, він живе з тої готівки, а доходового податку від тої землі не хоче платити, бо не має з неї доходів. А не має доходів тому, що не управляє її. Головно по містах таких випадків моглоби бути більше, бо дехто купує в місті землю лише на спекуляцію. Він знає, що куплена сьогодня земля за 10.000 карбованців може мати за 10 літ 20.000 карб. вартости, через те він, не управляючи її, за 10 літ заробить других 10.000 кар. В таких випадках громада заведе прогресивний податок від вартости землі. Громада має свою оціночну комісію, вона оцінює кожнорічну вартість такої землі і вимірює податок від вартости. Таким чином змушений власитель або управляти тую землю, або забудувати її, щоби витягнути з неї зиск, та щоби дармо не платити податку.

Податок від вартости може підноситися в своїй проґресивности і до 40 прц. Коли земля в місті була куплена за 10.000 карб. і від неї платиться, приміром, 10 прц. податку, себто 1.000 карб., то коли та земля зросла в вартости до 20.000, карб. громада може взяти і 40 прц. податку, себто 8 000 карб., а властитель нічого на тім не тратить. Що та земля зросла в своїй вартости до 20 000 карб., се не заслуга властителя. Він не доложив до того віяких заходів, — він лише чекан із заложеними руками в кишенях. Що ціна піднесла ся подвійно, се заслуга громади, заслуга горожан. Певно тоді, коли та земля коштувала лише 10 000 карб., горожан було менше в громаді і попит на мешкання був менший. Колиж прибуло горожан більше, приміром у двое стільки, то й ціна мешкань пішла в гору, бо попит на мешкання став більший і попит на будівляні площі збільшив ся. Чи се заслуга властителя купленої площі? Ні! значить, він зобовязаний віддати сю надвишку громаді, бо громада заслужилася в тім, що ціна землі подвоїлася.

Ціна землі в місті чи в селі росте ще з инших причин. А саме: хтось купив площу землі в такім місци, куди в короткім часі мае провестися трамвай, або де мае поставитися залізничий дворець, або близонько коло того мае поставитися суд, чи инший публичний будинок, куди буде заходити багато людий. Той хтось, від-

продуючи куплену землю другому, каже, що ось на тій землі можна поставити заїздний дім або гостинницю, яка дуже буде поплачуватися, бо туди будуть заїздити сторонні люди, будуть тут ночувати, харчуватися, бо їм треба буде чекати на поїзд, чи на судові розправи, чи чого там иншого. Чи той хтось доложив хоч дрібку праці до того, щоби його земля стала вартніща? Ні! Про те постаралося суспільство, громада, отже й громада повинна забрати ту надвишку вартости або так званий прріст вартости дорогою податку.

Колижби властитель такої землі спротивлявся плаченню податку від приросту вартости, тоді громада повинна відкупити від нього ту площу, повинна сама вибудувати гостинницю і сама правити нею.

Таким чином громада одним махом увільняєть ся від спекулянтів будівляними площами, ціни будівельних площ забезпечені від безперестанної підвишки, ціни мешкань не підносять ся в гору, горожане забезпечені перед визиском каменичних панів постійним підношеннєм чиншів а в найкращім разі громада поволи приходить сама до власности землі і домів, які за малим зиском віднаймає бездомним горожанам. Сим останним громада так обнижує ціну чиншів, що спекулянтам домів і будівельних площ відбере всі їх способи визиску.

Дальшим жерелом доходів громади є обтяжуваннє податком приросту ціни

продажі землі і домів. Коли хтось купив землю за 2.000 карбованців і без ніякого вкладу праці продає її за 3.000 карб., бо відносини життя в громаді спричинили піднесення ціни тої землі, тоді громада зівсім спокійно може забрати дорогою податку 80 до 90 прц. приросту ціни продажі; 10 прц. до 20 прц. приросту ціни громада лишає властителеви як дохід від вложеного капіталу в куплену землю чи хату. Щоби хоронити ся перед затаєннєм ціни продажі, громада повинна мати все першенство купна. Те може лучати ся дуже часто в ось який спосіб: Властитель продає землю, яка мала колись 2.000 карб. вартости і яку від тої вартости все оподатковувано, за 3.000 кар. Але він умовився з купцем так, що купець дає йому тихцем 1.000 карб., а при угоді продажі в уряді подають оба ціну продажі лише 2.000 карб. В кождім випадку громада може сказати, що вона має першенство купна. Тоді властитель має до вибору або стратити 1.000 карб. і продати громаді землю за 2.000 карб., або мусить виявити ціну продажі 3.000 карб. В останнім випадку або громада заявляє, що вона сама купує, або відступає від купна і допускає приватного купця, але в обох випадках забирає від продаючого властителя 80 до 90 прц. приросту ціни продажі, себто властитель без огляду на те, кому він продав, (громаді, чи приватному купцеви) одержить лише 2.100 до 2.200 карб.

Такий самий податок бере громада від дарованої землі, чи домів, наколи обдарований не свояк даруючого або дальший свояк як другого покоління.

Всі посередні податки не мають місця в демократичній громаді, чи державі. Наші дотеперішні громади перше всього обтяжували податком споживчі товари, які ввозилося до громади (яйця, масло, товщі, ярину, збіже і т. д.) так званим митом (акциза). Через те сама громада підвищувала ціну товарів для своїх горожан. Громада брала податок від чиншів винайму помешкань, а каменичний пан стягав той податок від чиншівника підвищеннєм чиншу. Те саме рсбила дотеперішня держава своїм державним граничним митом і податками на сіль, сірнвки, напої й инші продукти для життя. Таких податків, так званих посередних, у демократичній державі не сміє бути, бо хоч їх платить зразу той, хто витворює засоби до життя, то він їх звалює на плечі тим, хто ті засоби купує від нього, себто консумент.

Безпосередний податок від доходу влучує самого оподаткованого, той податок не все можна звалити на других і сей податок впливає обнижуючо на ціни, через те наші громади будуть заводити в себе лише доходовий проґресивний податок, бо він демократичний.

Для рослїджування доходів громадян, для означування висоти податку вибирає гро-

мада осібний податковий комітет, до якого громадська рада висилає своїх референтів. Ухвали комітету затверджуються громадською радою або пересилаються назад податковому комітетови для змін. Комітет має право вглядати в книговодство всіх господарських, промислових і торгових підприємств. Він оцінює землю, будівелні площі, будинки і всі инші завдання, що входять у рами оподаткования.

4. Школа.

В інтересі цілого народу і демократичної републики лежить се, щоби всі горожане мали приблизно одностайне горожанське виховання. В інтересі народу лежить й се, щоби кождий горожанин був образований, бо лише такі горожане розуміють інтереси народу, інтереси демократичної републики, і лише такі горожане краще порозуміваються в спільних справах.

Найкращим способом до осягнення такої одностайности взаїмного розуміння є школа.

В недемократичних державах досп були сільські школи для горожан третьої кляси, в містах були школи для горожан другої кляси, а по монастирах і инших неприступних місцях для звичайних грішників були ліцеї, терезіяни, кадетські і т. ин. для горожан першої кляси.

В демократичній републиці рівні горожане всі, а ми один народ, то й школа в нас мусить бути одна. Не в тім розумінню одна, що той, хто схоче бути лікарем, мусить учитися того самого, що інжінер, або ще й того, чого учиться адвокат, але одна школа тим, що не буде шкіл для одних ліпших горожан, а других шкіл для гірних горожан.

Мусить бути кожда школа приступна для всіх горожан.

Школа мусить бути безперeривна, себто така, що коли дитина вступить до неї раз, щоби не потребувала по скінченню одної школи здавати іспитів на те, щоби дістатися в другу. Свідоцтво скінченої одної кляси в котрій будь школі має вистати на те, щоби мати вступ до вищої кляси тої самої або вищої школи. Не сміє бути такого як доси, що коли дитина скінчила сільську школу, мусіла ще вчитися осібно, щоби здати іспит до ґімназії. При іспитах пересівали горожанських дітей, бо або не було стілько місць у школі, кілько зголошувалося дітей, або пересівали на те, щоби багато мужиків чи робітників не пхалося в пани. Нищі школи мусять бути так уложені, щоби дитина без труду і без іспиту йшла вище без ніяких пересівань. Шкіл вищих мусить бути стілько, щоби кождий, хто зголоситься до неї, мав місце.

Середні школи мусять бути так уладжені, щоби давали дітям загальне і спеціяльне знанне. Возьмім приміром за взір Америку. Там по чотироклясовій народній школі слідує двоклясова „гайскул“ (вища школа), за нею йде чотироклясова „каледж“ (ґімназія), а за тим трирічний „юніверзіті“ (університет). „Каледж“ уладжена вже так, що в ній є розряди. По „гайскул“ вже рішаються родичі, що має бути із дитини. І коли дитина переходить до ґімназії (ка-

леджу), то вже рішається від разу, чи має йти на відділ купецький, чи педаґоґічний, чи правничий, чи инший. В кождім із тих розрядів дається дитині загальне знаннє і специяльне з його вибраного фаху. Таке саме може бути в нас. Можемо мати розряди: педаґоґічний, купецький, медичний, правничий, технічний, земельний, для красних штук і промислово-ремісничий. По скінченню середної школи повинна бути найвища ще школа для заокруглення і поглублення специяльного знання в роді наших університетів, але з далеко більше розрядами, як доси. Мусять бути вставлені в університет крім медичних, педаґоґічних, технічних, правничих розрядів, ще розряди для штуки, як різьби, малярства, музики, осібні розряди для ремесла всіх катеґорій, земельного хазяйства, гірництва і один спільний для всіх розряд для фільософії і суспільних наук.

Пляни дотеперішних буржуазних шкіл і пристособлені до них шкільні підручники були видумані справді на се, щоби людський дух держати в блуднім колесі. Дитина працювала мозком аж до нестями, а коли по 12-тьох літах науки зложила іспит зрілости (4 роки народньої і 8 літ ґімназіяльної школи), аж тоді показувалося, що вона нічого не знає. Навіть добрим писарем так званий „зрілий чоловік“ не міг бути. Що він мав робити зі своїм Софоклем, Горацієм, зі своєю пропедевтикою, зі своєю сферичною ґеометрією, сего ані він, ані ніхто не вмів

сказати, а навіть його професор не знав, по що він його сього вчив. А вже найкраще ілюструє спосіб навчання дотеперішних буржуазійних шкіл те, що ученик, який скінчив університет, себто вчився найменше 16 літ і має докторат, коли спитати його, як построєне було громадське життє в перській державі або в грецьких державах, що перло Ґотів чи инший нарід на захід і як властиво відбувалися мандрівки народів, як виглядала продукція і спотребованнє в громаді в середних віках, що попхало Анґлійців до такого розцвіту промислу, яку ролю грало море в розвитку кождого народу, як впливають ґеоґрафічні чинники на хід розвитку суспільства ітд., то він, коли не здобув собі знання приватним читаннєм, почервоніє і з жалем скаже, що не знає сього.

Скажіть же мені, товариші горожане, чи се не злочин вбивства людського духа, чи се не глум над культурою? А було се зроблене лише на те, щоби великі пани могли панувати, щоби піддані не були шкідливими для їх злочинних заходів визиску і гнету.

Зі школи належить викинути перше всього греку, як зівсім непотрібну, а латину або обмежити лише до медичного розряду, або зівсім викинути. Бо вчити її на те тілько, щоби образований чоловік від часу до часу сказав по латинськи який глупий чи розумний висновок, то шкода затрати сил дитини, а висновок сказаний рідною мо-

вою, вірте, робить краще враження, як те, що скажеться його по латински. Колиж уже є в нашім суспільстві такі когути, що конче хотять хвалитися гребенями, отже думають, що вони стають в очах слухачів розумніщі через те, що в бесіді скажуть час від часу латинський висновок, нехай вони вчаться латини приватно, але не на кошт держави, на кошт суспільства і на кошт здоровля синів і доньок нечванливих горожан.

Літа науки в ґімназії безумовно можна скоротити до тої міри, щоби дитина вступивши до школи взагалі в шестім році життя, могла в 16. році життя скінчити середну школу. Викиненнєм латини, греки і релїґії та переміною науки історії і безконечних літератур та инших предметів можна скоротити плян науки.

Науку історії перемінити на науку історії розвитку суспільної господарки. Чи який там опришок коронований мав пятеро дітий, чи більше, і чи він згинув на шафоті, чи строївся, се зівсім не цікава річ. Бо вчити вісім чи дванайцять літ історії на те тілько, щоби відтак дорослиїі чоловік довідався, що все те була одна брехня, то, вибачайте, забагато жадається від терпеливости горожан. Але коли горожанин довідається, як повстало громадське життє, які були закони у Жидів, щоби не вільно було продавати землі на віки, а лише виарендовувати її до скінчення кождого 50-ти ліття; яка йшла бо-

16

ротьба у грецькім суспільстві о землю, і кілько разів там вивласнювали дідичів та розділювали землю між безземельних, — як повстало невільництво і як виглядала господарка невольничими руками, яку ролю грали трибуни в Римі і защо властиво гинули Ґракхи й инші приятелі поневоленого люду, — як вчує горожанин про те, якими опришками були ґрафи й инші пани в середних віках, — яку ролю грали наші любі князі реквіруючи і рабуючи наш народ далеко гірше, ніж розпущена армія Росії, Австрії й инших небіжок держав підчас світової війни, — то, вірте, далеко цікавіще буде і хосенніще, ніж те, що перший Габсбурґ перевіз попа через потік, або що Олег був у ворожки, а відтак гадюка вкусила його, або така огидна річ, що Ольга дерла і палила мужиків, а відтак попала в святі і ще тепер мусимо молитися до неї. Ну, скажіть, чи все таке безглузде має бути в школі і чи ми дальше маємо сміятися із себе самих?

Наука релиґії зівсім не повинна мати місця в школі, хоч піп і рівночасно шкільний інспектор Бак у цвітни 1895 року при посвяченню шкільного будинку сказав: „Школа не має вас готовити до туземного життя. В першій мірі маєте вчитися релиґії. Рахунків маєте вміти стілько, щоби вміли рахувати те, що видаєте, та щоби не видали більше як маєте. З тайн письма маєте вміти стілько, щоби могли написати, коли відїдете

від родичів: Мені йде добре, або мені йде зле; більше знати з сього є злом. Релігія, се є і буде головна наука“.

І певно, коли робітник і селянин перелізе таку шкільну рецепту, він не то, що буде все виступати ворожо проти своїх власних інтересів, але й рівночасно проти інтересів цілого свого народу і проти поступу цілого суспільства взагалі.

Держава переведе розділ церкви від держави і вже тим самим релігія випаде зі світської школи і її вплив на цілу научну систему в школі.

А щоби знати, що обжирство і піянство шкідливе, се краще пояснить і переконає мене професор гігієни, як піп страхом гріха. Віками вчили попи всі народи, що „не вбивай“ є найголовніщою заповідею бога, а рівночасно сі самі попи посвячували кріси і кулі та страшні вбивства світової війни. Всі пани мали вихованців попів, а все таки вони не милосердилися над робітниками, вкорочуючи їм зарібок, продовжуючи дні праці і т. ин. І пощо брехнею рабувати дорогий час молодіжи?

А чи ти, раднику судовий, лікарю, адвокате, університетський професоре, знаєш ще що з літургіки, катехитики, історії церкви, догматики й инших мудрощів, що вчилися того найменше 12 літ?

Хоче церков мати вірних, щоби вони вірили в її містичну науку, має вона на те свої осібні школи з копулами, хреста-

17

ми й иншими явними і тайними знаками та має багато неділь і свят на те.

Світські науки не мають приступу до їх шкіл, тому й їх наука не сміє мати приступу до світських шкіл. Сі родичі, що хотять учити своїх дітий релігії, можуть те робити без перешкоди в осібній на те школі, от хочби в церкві, але не сміють на тім терпіти діти сих родичів, які сього не хотять.

Найбільшим піклуваннєм у новочасних школах мусить тішитися наука про природу. Але не описова наука природи, яка була доси і яка дуже мало хісна приносить ученикови. Бо знати ученикови, кілько зубів має кождий звір, або кілько пиляків має кождий рід цвіту, або що сі і ті мінерали кристалізують лише в сяких або таких формах, се остаточно варто знати, але великого хісна з сього нема. Ученик не знає, що зробити із сим знаннєм так само, як не знає того його учитель.

За те коли ученик буде знати поприверхний і внутрішний устрій звіра і ростини також те, звідки взявся такий звір чи ростина на землі, чому не вийшла инша а якраз ся порода сотворіння зі зложення його предків, коли буде знати розвиток творіння від клітини яйця аж до повного розросту та розвиток творіння від його найдавніщих предків аж до останної форми, коли ученик простудіює вплив обставин на життя-буття, тоді аж знатиме медалю життя з обох боків, зрозуміє своє власне станови-

ще в природі і зівсім иншими очима подивиться на суспільний устрій. Він вийде з блудного колеса чудес, припадків і недорозумінь суспільних та індівідуальних рухів.

Так само наука ґеольоґії мусить перемінитися із описової на історичну і господарську. Ґеольоґія мусить бути злучена з наукою астрономії.

Наука землеписи без прогульок учеників в околицю і відвідування дальших країн, не має живої вартости. Ми мусимо вчитися землеписи від Швайцарців.

Наука хемії і фізики не повинна бути осібною наукою в середних школах, але полученою з господарством шкільним, із кухнею і варстатами. Без такого получення сі дві науки є лише переливанньєм із пустого в порожне.

Не будемо спинятися на кождому предметови науки, бо се належить до плянів і методик науки, а скажемо загально, що всі предмети науки мусять бути з життя і приспособлені до життя.

Сей, що хоче вчити других, мусить мати найвище образованнє, яке лише може дати найвища школа. Людям, що навчилися робити скарпитки, чи навчилися лише по кусникови зі всякого знання та ще й фальшиво, не належить повіряти дітей на вихованнє. До найнищих шкіл повинні йти найбільше вчені учителі, бо в найвищій школі ученики дадуть собі раду і з кождим ученим. Готову щепу зможе плекати всякий,

18

але виплекати щепку може лише добрий огородник. Учителі повинні підходити до учеників не як урядники до підданих, але як батьки до синів, бо учитель не на те, щоби клясифікував, але на те, щоби вчив. Учитель що виказуеться великим процентом лихих поступів дітей в науці, не повинен учити.

Для дітей, слабше умово розвинених, мусять бути засновані рівнобіжно з головними клясами помічні кляси на те, щоби ученик не потребував повторяти жадної кляси. Слабше розвинений ученик має бути переведений в такуж саму клясу помічну, а коли він там піджене своїх товаришів, переходить назад у нормальну клясу.

Для тупих дітей мають бути заведені кляси, рівнобіжні з нормальними клясами, для тупих, зі скороченим пляном науки. І тупий має пройти школу на те, щоби не був завадою в поступі. Багато людий стають спосібними до науки навіть дуже пізно, бо десь аж в 15. і 16. році життя. Чи через те мавби він сидіти десь там в однiй з перших кляс? Коли дасться йому хоч мало, але основно, він при своїм пізніщім розвитку доповнить те, що йому бракувало.

Наука мусить бути обовязкова до 16 го року життя.

Наколиж женщина має брати участь у суспільному життю рівно з мущиною, тоді перше всього громада і держава мусить

подбати про її дітей. Доси жінка привязана до них, як невільник до тачок.

Громада заведе у себе захоронки для дітей молодших шістьох літ. Сі захоронки мусять бути так уладжені, щоби кожда мама позавидувала тим дітям, які в них виховуються. Уладжені так, щоби мама віддала свої діти туди не ізза відваги, не ізза охоти, але ізза зависти.

Учителі в захоронках мають бути найкращими учителями, щоби мама мала не лише певність і довірє, але й любов до них. Бо давати найдорощий скарб дитину, в чужі руки, до того замало довіря; до того треба сліпої віри і обожання.

Наука мусить бути безплатна, всі знаряди і прибори до науки мусять бути безплатні для всіх, щоби не чувся один жебраком, бо йому школа позичає деякі річи, а другий вищою істотою, бо він багатший. В школі мають ученики діставати їду, щоби всі були ситі, бо лише ситий може думати і вчитися.

Кожда школа мусить мати к у п а л ь н ю, з а б а в о в і п л о щ і і п р и л а д и, к у х н ю д л я н а у к и в а р е н н я і х а р ч о в а н н я у ч е н и к і в. Що шкільні будинки мусять бути найкращими будинками републики, про те шкода тратити слів

Кожда школа від найнищих до найвищих мусить мати своє господарство (огород, поле, пасіку, сад), ведене самими учениками. В літі господарство виповняє ґімнастику, а

19

в зимі школа управляє спорти совгання, санкування, їзди на корсах (скі) і другі хосенні для тіла вправи.

Взагалі шкільна наука мусить бути так уладжена, щоби вона була наукою праці, а праця наукою. Вчити приміром ботаніки в клясі. а не в городі або в полю, то так само, якби ми вчили в тюремній келії їзди автомобілем. Мені здається, що не дуже помилюся, коли скажу, що ґімнастику видумали лиш ті суспільні кляси, які не працювали фізично, починаючи від Греків, а скінчивши аж на нас. Лише таким людям треба штучних рухів.

Школа не повинна мати нічого штучного, через те повинна бути випосажена варстатами, господарством і т. д. щоби ученик усього по змозі вчився працею і не потребував аж штучно рухати тілом. Заведенням науки дорогою праці піднесе вартість науки. Наука стане живою і придатною до життя. Наука стане наглядною.

Замість ґімнастики, якої в нашій школі зівсім не треба, мають мати горожанство забави. В найнищих клясах і захоронках вся наука повинна бути уладжена на забавах. Не буду говорити про те, як се зробити, бо не місце ось тут на се. Коли буду мати змогу, то напишу про се осібну розвідку. Але скажу, що всі істоти, від немовлятка до гробу, люблять забаву, всі люблять забавою вчитися, а навіть се, що ми вчимося, вчимося тому, що се нас бавить, хоч ми се вби-

раємо в поважну форму. Найлінивіщий ученик стане найпильніщим, коли ми подамо йому науку в формі забави, або в формі праці, яка також буде носити ціху забави, а не примусу.

Мусимо ще зробити в нашій школі одну уступку такій річи, яка не повинна мати нігде місця, а то уступку мілітаризмови. Світова війна показала, що стало плекані армії не мають ніякої вартости. Що всякий чоловік без особливого мілітарного знання був спосібний обороняти свою вітчину. Отже щоби держава не потребувала держати армії, а була забезпечена перед знасилуванням другої держави, мусимо завести в школі науку способів войовання. Розуміється, що ся наука не сміє давати свого пятна школі. Вона має бути лише принагідна і мусить бути подавана без тенденцій мести, як забава.

Колиж суспільства уладяться так, що один нарід не зможе загрожувати другому, то певно рівночасно з сим випаде зі школи й та одна з найогидніщих наук розбишацького ремесла.

Всі учителі мусять мешкати при школі, коли вони мають бути учителями, а не являтися до школи як бюрократи і підчас науки думати про свої довги, корови, жінку чи мужа, опал, світло і т. д. Найкраще платними урядниками держави мають бути учителі. А що република не буде мати війська і офіцерів і не буде викидати на се міліяр-

дів, то стати буде її на те, щоби випосажити школу як найкраще.

Школу удержує не громада, але держава, та наглядає над нею громада. Нагляд над школою мусять мати фахові люди, а не такі, що ще й їх треба би посилати в школу.

Для нагляду над школою вибирає громада загальним голосуваннєм осібний комітет, який працює при співучасти референта для шкільних справ, висланого громадською радою. Громадський шкільний комітет назначує одного свого члена і одного з місцевих учителів інспекторами місцевих шкіл. Кожда громада має своїх інспекторів.

Всі школи мають мати своїх лікарів, які наглядають за здоровлєм і тілесним розвитком учеників. У призначених на те годинах оглядають лікарі всіх учеників і ведуть статистику тілесного розвитку учеників школи, відбувають конференції з родичами дітей і беруть участь при всіх спортових забавах учеників.

Крім шкіл для здорових дітей заводяться школи для хорих і калік. Діти, які можуть бути загрожені туберкульозою, мусять мати школи уміщені в гаях і лісах, як те заведено вже тепер в околицях Мангайму в Німеччині.

Шкільний примус до 16-ого року життя не є ніяким тягарем для горожан, бо діти мають ціле удержанє в школі, а те друге дає запоруку того, що всі горожане хіснують-

ся знаннем, яке може дати лише добре уладжена школа.

Се були би найголовніщі вимоги новочасних шкіл. Кожде з порушених питань вимагає осібного викладу і пояснення. Се певно буде зроблене осібними книжками.

До громадської освіти належать також публичні виклади про штуку й науку, головно музикальні вечері, декляматорські і театральні вистави, громадські бібліотеки і читальні. Як їх уладжувати й ширити, не належить до тісних рамок отсеї розвідки; вказати належить лише, що й сі підприємства належать до піклувань громадської ради. До того часу, заки нове поколівнє підросте і пройде нову школу, громада буде заводити людові університети для старших людий. Робітники всіх заводів будуть мусіти слухати сих викладів, а години таких викладів вчислятимуться їм до годин робучого дня. Пять годин таких викладів на тиждень для занятих робітників повинні вистати для поглублення конечного для них знання.

Ми задержалися при школі довше, як зробимо се при инших питаннях. Зробили ми се тому, що школа мусить уважатися демократичним суспільством найважніщою інституцією своєї держави. Буде лиха школа, буде лихе вихованнє, то вийдуть з нас карикатури. Буде в нас школа добра, буде в ній здорова, не брехлива але правдива наука про всьо, що лише править нашим внутрі-

шним і зверхним життєм, коли в науці нічого не закриємо, але зробимо науку справжпим жерелом правди, тоді станемо справжними людьми і дуже добрими співгорожанами. — В монархічній державі армія підстава влади, а в демократичній републиці її підставою є школа. Наколиж вона має бути підставою, то нехайже буде здоровою школою.

5. Будівельний комітет.

В сільських громадах питаннє мешкань не грає дуже великої ролі. За те в містах се питаннє буває найголовнішим питаннєм мас. Яка страшна нужда і визиск панує на сім поли громадського життя, про се можнаби писати великі томи. В капіталістичнім ладі неможливо розвязати сего питання. Щоби його розвязати вповні, треба перемінити приватну власність землі на громадську власність.

Але й при приватній власности землі має громада способи на те, щоби нужду мешкань облегчити, а навіть усунути зівсім.

Ми вже говорили про се в 3. відступі при громадських доходах, що дорогою оподаткування вартости землі й вартости будинків, оподаткування приросту вартости й приросту ціни продажі може громада управильнювати ціни землі, ціни мешкань і чиншів та приходити постепенно до громадської власности землі і домів.

Тому що громада при кождій переміні властителя має першенство купна (постанови громадської ради), може в певнім протягу часу стати властителем багатьох, а навіть усіх будинків і всеї землі. Коли громада не малаби спромоги будувати домів

на громадській землі ізза грошевих недостач, може віддавати громадські землі під будинки приватним людям. Робить те тим способом, що перше всього провірює плян будівлі, заключує умову з приватним властителем пляну про те, по якім часі будинок переходить на громадську власність і як має вдержувати приватний властитель збудований будинок, щоби не нищити його. Коли приватний властитель не має цілого капіталу на вибудуваннє будинку, може громада позичити йому якусь суму на сю ціль за вкороченнєм терміну передання будівлі на вічну власність громади або за розложеннєм позички на сплату в формі чиншу.

Демократична громада мусить вистерігатися давати мешкання громадським робітникам чи урядникам в звязку з їх працею. В буржуазній громаді практикувалася така система. Ся система грозить робітникови тим, що в хвилі залишення праці в громадськім підприємстві стає робітник бездомним. Лиш у таких випадках, коли нема ніякої звязи між умовою праці і умовою мешкання, себто, коли робітник по розвязанню умови праці може дальше мешкати в громадськім будинку і нічого не тратить у виконуванню своїх горожанських прав, лише в такім випадку може громада давати робітникам мешканнє.

Громада має право контролі приватних плянів будування мешкань. Ся контроля обіймає забезпеченнє перед пожежою, перед

заваленнєм, забезпеченнє соняшного світла в мешкальних кімнатах, забезпеченнє перед усіми улаженнями противними здоровлю. В дотеперішнім буржуазійнім ладі страшну ролю відгравали так звані „сутерини,“ які були розсадниками туберкульози, недокровности, ревматизму й инших страшних хоріб. Кухні в домах, будованих спекулянтами на визиск, мали звичайно сю прикмету, що жінки були наражені на всякі запалення слюзових оболон, на ревматизм, запалення ріжних железів і т. д. Такі убікації, що загрожують здоровлю горожан в загалі, а жінок специяльно, повинні бути запечатані, збурені або перестроєні.

Вулиці в оселі повинні бути такі широкі, щоби тінь, падаючи під 30. степенем до поверхні землі, не переходила поза половину вулиці. Через те мусить громада добре глядіти на висоту будинків. Чим будинки вищі, тим вулиці мусять бути ширші, бо оселя мусить мати багато світла і воздуху. Се дотикає головно осередка міста. Сі вулиці, що йдуть на окраїни оселі, мусять бути тимбільше широкі, щоби як найбільше воздуху діставалося оо осередка оселі. Окраїни оселі не сміють бути забудовані високими будівлями, бо через се перепиняється виміну воздуха в оселі.

В громадських руках лежить контроля над масовим переповнюваннєм мешкань. Силою закона належить означити мінімальну величину мешкальних кімнат, а головно

спальних кімнат. При дотеперішній спекуляції буржуазії горожане були змушені тіснитися в кімнатах до найдальших меж стиснення на свою шкоду і на шкоду всього суспільства.

Сими питаннями мусить займатися осібний вибраний комітет враз із референтами громадської ради.

До сьогож комітету належить питанне чистоти вулиць, подвіря і т. и.

По селах громадська рада зверне головно свою увагу на те, щоби мешкання людий були відділені від стаєн і хлівів. Громаді мусить дуже залежати на сім, щоби вона була хоронена від хоріб. Через се контроля мешкальних будинків і площ призначених для публики мусить бути переведена як найостріще.

Громада матиме иа оці ще й се, щоби в середині оселі було багато вільних площ або огородів і садів.

Громадянип у вільний час повинен мати місце на відпочинок і подихання свіжим воздухом. На вільних площах і в садах громада заведе осібні площі для дітей. Молодь, будучність народу, мусить бути хоронена від усяких припадків, що загрожують її здоровлю. Вулиця не є пригожим місцем для забави молоді, бо тут наражена вона не лише на нечистоту, але й на ріжні каліцтва.

Просто каригідне поступованнє громади, коли вона відпродує вільні площі в осеред-

ку оселі під будинки. Таких площ не можна також обертати на торговиці, тілько на парки і забавові площі. Всі торговиці мусять бути перенесі поза оселю. Те саме треба сказати про фабрики, які виділяють багато диму, занечищують відпадками або своїм способом транспорту вулиці оселі. Нема на те закона, щоби змусити цілу громаду терпіти знущання одного фабриканта ізза його вигоди.

Громада буде вести статистику порожних, незамешкалих домів. Ся статистика мусить бути приступна для кождого горожанина.

До круга ділалання будівельного комітету належить освітлюваннє громади, каналізація, водопроводи, купелі, пральні, громадські заведення десінфекційні, реґуляція вулиць, вдержуваннє городів публичних, алей, памятників, консервація старинностей архітектури, улажуваннє ставів і инші річи. Сі всі питання вимагають осібного обговорення.

Велику ролю в кождій будівлі грає огріваннє. Доси кождий дім має багато печий або має своє осібне центральне огріваннє. В будучности громади краще будуть визискувати опал. Всі міста доси просто на вітер пускають тепло. Дотеперішні ґазівні можуть бути рівночасно центральним огріваннєм цілої громади. Замість сього, щоби тепло втікало комином у воздух, може воно нагріти великий басен води. Сю воду тре-

баби лише розпровадити цівками по всіх домах і за малою оплатою кожда кімната малаби найздоровше і найдешевше огріванне. Технічно можна перевести огріванне басену, циркуляцію води, ізоляцію цівок з теплою водою і т. д. Правда, втратилиби на сім капіталістичні інсталяційні підприємства, доставці вугля і дров, фабрики печий, коминів і инші, але суспільство вратувалобися від визиску і малоби дуже а дуже велику вигоду і дуже здоровий спосіб огрівання мешкань.

Кождий новий дім требаби лише получити з водопроводами центрального огрівання.

Для такого огрівання можна визискати не лише ґазівні але й електрівні, палениска фабрик, гути і т. д.

6. Комітет для продукції і консуму.

Найстрашніщим питанием для капіталістів є соціялістичне жаданне знесення приватної продукційної власности. Буржуазні ґазети оповідають, що робітники схотять розібрати всі фабрики до останньої шрубки і поділять їх поміж себе. Тоді загальмується одним махом промисл, продукція та цілий технічний поступ. І, думаєте, може нема людий, що вірять у се? Є, та ще й дуже багато.

Але сі самі капіталісти не кричать тоді, коли вони заводять ґазівні, трамваї, електровні по містах, а відтак продають сі заведення громаді з грубим зиском. Сі капіталісти не кричать тоді, коли їм держава позволить збудувати зелізницю, вони добре зароблять на ній, а відтак відпродують державі знов із грубим зиском. Урядники буржуазної держави помагають кричати капіталістам, але мовчать тоді, коли вони самі переводять викуп такої зелізниці на річ держави, ховаючи в кишеню грубого хабара від підприємців.

І, здається, найбільший прихильник капіталістичної господарки відсахнеться від неї, колиби лише хто вложив йому хабара

в кешеню. Бо капіталістичний лад спочиває тілько на хабарстві.

Колиж уже тепер громади можуть купувати готові ґазівні, електрівні, трамваї і т. д, то певно вони зможуть їх самі заводити. Можуть так само будувати всі инші фабрики і управляти ними. Можуть самі купувати сирівці, перероблювати їх і самі таки консумувати їх. Бо нема нічого лекшого для громади, як заводити свої власні склади, торговлі, кухні, гостинні і збувати все те, що громада випродукувала в своїх фабриках, на своїх полях, у своїх ткальнях і т. д.

Вже при податках у 3. розділі і в 5. розділі при будівельнім комітеті говорили ми про се, яким чином може громада прийти до власности землі й домів. Маючи землю, не має громада ніякої перепони заводити на сих землях власні земельні господарства та ріжні фабрики. А закладати свої власні склепи зі своїми власними продуктами або й спроваджеными товарами, певно нема вже ніякої перепони.

Що зискалоби суспільство на сім, коли громада малаби свої власні продукційні засоби? Суспільство малоби перше всього те, що воно само контролювалоби продукцію; воно само наставлялоби ціни продуктів; воно не малоби потреби визискувати робучих мас; воно не малоби потреби тягнути ніяких дивіденд ані процентів із вложеного капіталу; воно не потребувалоби витворювати надвиш-

ки і сим самим не визискувалоби само себе; настановляючи ціни продуктів так, щоби покривати лише видатки продукції, воно, те суспільство, правилоби ринком збуту і закупна; суспільство не потребувалоби вивласнювати приватних властителів фабрик, бо вони в дуже короткім часі самі просилиби громаду, щоби відкупила від них їх фабрики. Проситися будуть ізза сього, що не буде для них ніякого хісна правити своєю власною фабрикою.

Щож малоби суспільство з сього, що громада малаби свої власні склепи? Малоби те, що само суспільство правилоби цінами товарів; суспільство позбулобися посередників, які лише як галапаси підбивають ціни і висисають суспільство; громада спроваджувалаби товари тілько зі складів инших громад, себто впрост від самих продуцентів; горожане, збуваючи свої продукти, не потребувалиби лізти в павутину купців спекулянтів, перепродавців, а збувалиби свої продукти праці в склепах своєї громади, над якими вони самі мають контролю.

Дуже часто можна почути закид, що мовляв, у таких склепах настановлені робітники, чи урядники, будуть красти. Такий закид можна зробити тоді, коли не знається техніки переведення гуртових склепів. Як се переводиться, не наша річ пояснюти осьтут, але краще познакомитися з гуртовими склепами в Парижи, в Ню-Иорку, Чікаґо, Вініпеґу, де по кілька тисяч робітників в однім

склепі, можеш купути все, що лише потрібне до життя, знов в однім склепі і ніхто не може нічого вкрасти.

Можна почути закид, що сим позбавиться багато людий зарібку і праці. Спитаймож тепер, чи сі самі люди не можуть зовсім чесно працювати в сих громадських склепах, у громадських фабриках? Можливо, що сих робітників не треба буде так багато, як є їх доси. Але й се не є ніякою небезпекою, бо через вкороченнє часу праці, приміром на шість годин, кождий буде мати працю; зі скороченнєм часу праці треба більше людий.

Коли вже говоримо про вивласненнє продукційних засобів, то, коли приглянемося сему процесови близше, бачимо, що вивласненнє (експропріяція) не є ніяким насильством. Коли громада сама буде закладати свої фабрики і склепи, не треба буде нікого вивласнювати. Той хтось сам прийде до громади і попросить забрати від пього фабрику, його варстат і його склеп

Перейдім тепер до громадських кухонь, бо се також торговельне підприємство. Доси по більших містах були уладжені громадські кухні для бідних. Кількох „добрих“ панів чи пань утворили комітет, попросили громаду о поміч, громада помогла трохи і з тяжким трудом варили в якійсь кухні юшку, додавали мяса і ще чого, та називали се громадською кухнею. Ліпше ситуований горожанин не йшов туди ізза лихої їди, а за-

ходили найбільше виссані капіталістичним ладом одиниці.

Місто кухонь для бідних, краще буде, коли громада позаводить в ріжних частинах своєї оселі кухні і гостинні уладжені на такий самий лад, як се є по зелізничих двірцях, готелях і т. д. Громада має свої фабрики, свої склади, свою землю, свої склепи то зівсім зрозуміле, що повинна мати свої власні гостинні з кухнями.

Через се, що громадські кухні булиби все під контролею громади, і громада не має ніякої причини обдирати своїх горожан, ціни страв у таких кухнях булиби низькі, страви найкращі, не фальшовані ніякими приправами і кождий мавби довіре до них. Кождий горожанин радніще ївби в громадській кухні, ніж у приватній. Таким чином мусілиби впасти приватні кухні, а навіть дійшлоби до сього, що приватні люди не варилиби дома, але їлиби в громадських кухнях. Їда в громадській кухні мусілаби безумовно коштувати менше, ніж дома. Їда в громадських кухнях може бути приладжувана добірніще і з більшим навіть люксусом ніж дома, бо громада має продукти, на яких не заробив ніякий посередник.

Подумаймо, що в оселі, яка має хочби лише 1.000 родин, мусить бути 1.000 кухонь, 1.000 жінок що ранку мусить варити, а коло других 500 помічниць мусить помагати їм. Мусить бути 1.000 складів вугля і дров на паливо для тих 1.000 кухонь. Будьмо певні,

27

що сих 1.000 родин, щоби увільнити себе від тягару варення, вдержування 1.000 шпіжарень і т. д. залишилиби сю роботу і перейшлиби до громадської кухні. Через се звільнилиби ми поверх 1.000, а навіть 1.500 людий (головно жінок) від вбійчої праці в кухні, від митя начиння, ношення вугля й дерева, підпалювання і т. д. Сих 1.500 людий моглиби далеко краще робити якусь иншу роботу і сим вкоротити працю иншим горожанам.

Треба вірити, що наші жінки перші візьмуться за переведеннє громадських кухонь, бо кухня була доси арештом для жінки і спиняла її умовий розвій.

Доси в громадських радах сиділи представники капіталу, сиділи фабриканти, сиділи підприємці, сиділи спекулянти і самозрозуміло ніколи не згодилибися були на такі уладження в громаді, бо се було проти їх приватного інтересу. Чи властитель готелю або ресторану бувби згодився на громадську кухню або гостинну? Ніколи! А коли й згодився, то згодився на щось такого карикатурного, яке ніколи не перешкодилоби йому.

Колиж громада малаби свої фабрики, склепи і кухні, а попри них іще й заїздні доми, то лишивбися ще лише один крок до складів і ссипів, млинів і т. д. Таким чином громада перебралаби в свої руки всю продукцію і виміну. Про безробіттє в такій громаді не моглоби бути бесіди, бо громада потребувалаби лише скоротити о одну годину

час робучого дня і одним махом безробітні малиби зараз працю. Сама громада давалаби більшости своїх горожан заняттє в своїх підприємствах і сим самим управильнювалаби попит і подажу праці. Сама громада сталаби біржею пряці і то біржею під контролею тих самих горожан, які працють, які подають працю. Тим самим контроля охорони праці лежалаби знов у руках усїх горожан і в руках сих, що працюють, бо всі вони вибирають комітет для продукції і консуму і самі робітники сиділиби в сих комітетах.

До сього комітету належить ще й улаdjжуванне громадських пекарень, різниць, молочарень і млинів.

Сей комітет є так само виборний, як комітет податковий, шкільний і инші, все на два роки та випосажений такимиж правами як попередні, лише правами приспособленими до його круга ділання.

Продукційний комітет мавби на оці вихіснувати всі чинники, які ведуть до сього, щоби громадська продукція була як найдешевша.

Тут треба згадати всі наші ріки і стави. Вони доси лежать облогом, невизискані тілько тому, що в більшости вони в приватних руках.

Кілько то сили лежить у наших ріках! Вони можуть освічувати всі наші міста, всі наші села, лише підложити їм турбіни і динамо машини, щоби витворювати електрику.

28

Кожда наша млинівка на Поділлю, на Волині, може не лише освітлювати оселю, але й гонити машани ріжних варстатів. Не треба вже згадувати про гірські ріки. Сі аж просяться щоби вихіснувати їх.

Розуміється, що держава повиннаби взятися перше всього за реґуляцію всіх рік. Вложений капітал у реґуляцію рік принісби міліонові проценти. Німеччина майже живе зі своїх рік і коли маєш у руці якнй будь продукт німецького промислу, то можеш бути певний, що майже кождий третій є продуктом німецької ріки.

Продукційний комітет витворить багато урядів для всіх галузий громадської продукції. Сі уряди мають вести повірені їм підприемства. Кожда галузь продукції має стілько витягати з продукції, щоби покривати видатки адміністрації самої продукції і направу зуживаних машин без ніяких зисків понад се, бо кождий зиск є визиском самої громади, самих горожан.

Такою дорогою громада змонополізує всі галузи продукції. Ніяких робіт не повинна громада давати в приватне підприємство А коли вже й віддалаби яку будь доставу або громадську роботу приватному підприємцеви, то ніколи не сміє віддати такому чоловікови, який є членом громадської ради, комітету або громадським урядником.

Підприємець мусить зобовязатися, що він не передасть роботи иншим домашним

робітникам, але переведе її у власнім варстаті чи фабриці, що ціни праці будуть уложені при співучасти і згоді робітничих товариств, що він не зважиться впливати як будь на право приналежности робітників до їх товариств і що він нічим не важиться вкорочувати робітникам права на страйк. Лише під такими умовами може підприємець дістати яку будь громадську роботу чи громадське підприємство.

Але все буде краще, коли громадський комітет для продукції та консуму постарається про те, щоби обійтися без приватного підприємця.

29

7. Комітет для охорони здоровля.

До комітету для охорони здоровля треба приділити перше всього улаштованнє урядів здоровля. Завданнєм сих урядів є вдержувати хемічні і бактеріольоґічні робітні для розсліджування ріжних заразків хоріб, розсліджування ужиточности засобів поживи, які продаються на торзі, чи в гостинницях, напоїв і т. д. Такі уряди істнують уже тепер в Анґлії а недалеко нас у Відни.

Контролі сього комітету підпорядкован, всі уладження каналізаційні, чищеннє доріг публичні виходки, наводнюваннє і відводнюваннє громади, водопроводні уладження, публичні купелеві заведення, забавові площі, руханкові заведення, парки, освітленнє громади, а головно контроля засобів поживи як молока, мяса, риби і т. и.

Здоровлє є одиноким добром широких мас і вдержаннє здоровля є не лише потребою одиниці але й цілого суспільства.

Статистично можна доказати, що із заведеннєм водопроводів степень смертности зменшився. Тут нема місця на се, щоби показувати порівнання статистичні. Вкажемо лише на твір д-ра І. Цадека: „Hygiene der Städte, I. Die Trinkwasserversorgung, Berlin

1909. Хто хоче, може сам поінтересуватися.

Всі більші громади вже тепер завели в себе примусову контролю публично продаваного молока, мяса, риби, овочів і всіх инших продуктів поживи, отже нема що ось тут доказувати потребу таких уладжень. Деякі громади, як Карльсруге в Баденщині і Любека, щоби забезпечити себе від лихого свинського мяса, завели свою власну громадську годівлю свиний. Таким чином громадяне позбулися визискувачів посередників у доставі свинського мяса. Треба піднести головно те, що горожанин такої громади певний, що він за низьку ціну їсть безумовно здорове й свіже мясо. Чи багато з нас може похвалитися такою певностію?

Про уладжуванне публичних купалень, хиба не треба тратити слів. У нас кожда жидівська релігійна громада, хочби найбіднїща має такі купелі. Лише ми на сором не маємо їх. Кожда американська громада має по кілька громадських купелевих заведень, де за 10 центів має горожанин холодну і горячу купіль, великий став до пливання, ґімнастичні прилади, кусень мила, простирало і рушник та щей й осібний кабінет для розбирання і відпочинку.

До тогож самого комітету належить уладжуванне шпиталів, заведень для умово хорих, уладжень для нервово хорих, шпиталів для хорих на туберкульозу, лісові шпиталі для реконвалісцентів, для дітей, для

положниць. Коли не може мати сих заведень одна громада, тоді спілка кількох громад підійметься завести такі інституції.

Всі аптики не сміють бути в приватних, лише виключно в громадських руках. Се просто незрозуміле, що такі заведення як аптики, яких потребує кождий горожанин без виїмку, які служать для вдержування здоровля, щоби сі заведення були монополем приватної людини; та в додатку монополем визиску!

Лікарська поміч мусить бути безплатна. Ніщо так разячо не кривдне, як те, що доси багач міг їздити по ріжних купелевих місцевостях, — коли обївся, то лічився від сала, коли був худий, то лічився на се, щоби був товстий, а бідний нераз і в найстрашніщій хоробі не мав лікарської помочи. Чи здоровле робітника менче вартне для громади, як здоровле багача? Здається навпаки!

Громада мусить знайти засоби на те, щоби і багач і бідний безплатно міг лічитися і безплатно міг мати ліки. На школу і на здоровле ніякий видаток не завеликий!

Найбільшу увагу зверне громада на поліжничі заведення і на охорону немовлят. Кожда велика громада або кождих кілька малих громад повинні мати поліжничі заведення, щоби вагітні жінки, коли потребують найбільшої охорони, могли мати безплатне приміщенне, щоби мали лікарську поміч підчас породу і опіку підч с злогів.

Кожда жінка, котра не може сама кормити дитини ізза недостачі свого молока, повинна діставати його із заведень для немовлят. За те знов повинно бути заборонене держанне мамок, наколи мати здорова і багата в грудний корм.

Для плекаючих жінок мусять бути уладжені осібні години для лікарських порад у поліжничих заведеннях. Місто Маґдебурґ призначує осібні години для порад плекаючим мамам у поліжничих домах і дає премії тим мамам, котрі найкраще виплекують своїх малих ссунів. Мама що тижня піддає лікарській контролі свою дитину і на внесенне лікаря одержує або не одержує премію. Такі премії виплачує Маґдебурґ до 22 го тижня по породі.

До комітету для охорони здоровля належить також похоронне заведенне. Доси вже дуже багато міст перебрало на себе похорони мертвих горожан. Тут не треба думати про похорони незнаних топільників, чи инших подібних мерців, але про похорони всіх горожан. Як примір можемо навести громаду Дортмунд у Прусії.

Похорони бувають доси жерелом страшного визиску і деморалізації. По містах потворилися цілі похоронні підприємства, торговлі домовинами, огородники, що доставляють цвіти для похоронів, і коли лише хто вмре, то сі всі визискувачі перемінюють дім жалю в дім торгу. Щоби хоронити своїх горожан перед сими чорними круками і пе-

31

ред розклясовуваннем горожан на багачів і бідних відповідно до виставности похоронів, багато европейських міст перебрало похорони в свої руки. За малою оплатою місто перебирає на себе цілий церемоніял похорону. Нам треба стреміти до сього, щоби громада робила те безплатно і щоби обовязково приневолювала горожан уживати громадських трупарень. Се потрібне конче ізза охорони здоровля живих. Розуміється, сі трупарні мусять бути справді гарними будинками, а не такими будами, які ще дуже часто можна подибати по наших селах.

Комітет для охорони здоровля має своїх інспекторів, котрі вглядають до всіх публичних громадських і приватних підприємств для контролі умов праці і охоронних уладжень, приписаних законом на обезпечення життя і здоровля.

8. Комітет для охорони праці.

Кожда людина мусить мати право на працю, бо лише праця дає спромогу життя. Доси, — хоч се смішно виглядає, — не мав кождий чловік права на працю. Доси мав кождий працю лише з ласки підприємця, з ласки держави, з ласки громади. Хотів підприємець відібрати сю ласку, то він просто зменшував у себе число робітників (льокавт), держава чи громада виповідала робітникови (урядникови) службу і таким чином викидано людий на вулицю. Йди, кланяйся і благай, щоби тобі хтось дав працю, щоби хтось купив твої руки, чи голову!

Через се суспільство мало все безробітних, які понижували свою людську гідність, кланяючись багачам, і які переліцитовували своїх безробітних братів у понижуванню ціни праці. Те вело до опідлювання тих, що продавали свою працю. Дуже і дуже часто один робітник копав яму під другим, щоби лише самому стати на його місци. В більшости випадків робітники вдавалися на дорогу підлизування роботодавцеви. Те підлизуваннє вибуяло найбільше між державними й громадськими робітниками, або, як їх звуть, урядниками. Нище поставлений мурин підлизувався вище поставленному му-

ринови і витворювалася драбина протекційного системи.

Пани піддержували те лизунство сим, що найкращих лизунів наділювали відзнаками, ордерами, клаптиками якого будь катрання або металю, які всі підлизні носили на грудях. А для найвищих підлизнів давали пани титули ексцеленцій, ґрафів, баронів, рицарів, докторів і инші більше або менше дурні лакейські прізвища. І ті катрани, ті металі, ті прізвища ділали на підлизнів нищої сорти, як ділає вуглевий чад на сонний мозок або противно як червоне сукно на бика.

Правда, не можна обійти сього, щоби комусь не відібрати праці. Але се може статися лише тоді, коли той хтось не надається до якоїсь праці. За теж він має право, і мусить мати те право, дістати иншу, відповідну до його спосібностий, працю.

Щоби забезпечити людий перед безробіттєм, то перше всього демократична держава мусить означити законом, що робочий день не сміє бути довшим понад вісім годин. Коротшим може бути, але довшим ніколи, бо кождий чоловік мусить мати час на відпочинок, забаву і науку. Надобовязкові години праці мусять бути осібно плачені й сі надобовязкові години праці сміють бути лише тоді заведені, коли покажеться брак робочих рук поза сими, які вже працюють.

В часі безробіття вкорочує громада в своїх межах час робочого дня для всіх робітників у своїх і в приватних підприємствах. Се найкращий спосіб на охорону безробіття. Впроваджування так званих „конечних робіт“ підчас безробіття, як се діялося по більших громадах у буржуазнім ладі, не відповідало меті і було лише жебрачою латаниною. Громада має право скорочувати час праці в одній галузи промислу або у всіх. Таке право мусить мати громада вже ізза своєї суверенности в демократичній републиці.

Щоби комітет для охорони праці міг орієнтуватися про попит і подажу праці, заведе в себе уряд праці, в якім кождий, що шукає праці, зголосить своє запотребування і свій фах і кождий роботодавець зголосить потребу робітника.

Комітет, який вийшов із загального, рівного, безпосередного пропорціонального й тайного без ріжниці пола права голосування певно не вжиє свого уряду посередництва праці на те, щоби доставляти підприємцеви робітників у часі страйку, як те діялося дуже часто по більших містах. Таке могло дїятися доси лише тому, що в таких урядах праці були настановлені урядники вищою владою без ніякої відповідальности перед громадянством.

Всі робітники, чи в приватних, чи в громадських, чи державних підприємствах та урядах мусять мати забезпечене державним

33

заковом право фахових товариств для охорони своїх інтересів. Через те комітет для охорони праці в громаді буде мати лише завдання посередничити між тими робітничими товариствами та роботодавцями і стерегти виконування державою запоручених прав для праці. При повнім забезпеченню права товариств робітники самі дадуть собі раду із ворожими роботодавцями, бо на се мають робітники свої орґанізації, страйк та бойкот. Кращої помочи ми не бажалиби робітникам.

Забезпечення підчас слабости, забезпечення на старість, підчас скалічення, забезпечення вільних від праці днів, забезпечення робітникам платної відпустки і т. д., сі всі питання належать до державного законодавства, і ми ось тут не будемо їх обговорювати. Лише тоді, коли держава не поробилаби ніяких заходів у сім напрямі, мусілиби громади самі заводити місцеве законодавство в сім напрямі. На те має громада повне право. І ніхто не може відібрати громаді права на се. Зробити ліпше вільно всякому, лише зробити гірше мусить бути заборонене.

Комітет для охорони праці буде мати своїх інспекторів, які будуть вести контролю над всіми підприємствами і варстатами, щоби перестерігався час праці, умовлена ціна, щоби робітники були хоронені перед каліцтвом, перед шкідливими їх здоровлю заведеннями, перед визиском усякого рода,

щоби кожда фабрика мала купелеві уладження для своїх робітників і т. д.

До комітету належатимуть не лише справи введені його ініціятивою але й ведення і перестеріганнє всіх охоронних постанов державним законсм.

Сюди належать також згадані в попереднім розділі заведення для немовлят і доми праці. Перші і другі заведення вдержуи держава своїм коштом, а громада управляє ними при помочи комітету для охороне праці.

Заведення для немовлят служать виключно для дітей сиріт, для дітей сих жінок, щоізза заняття не можуть плекати своїх дітей, для дітей незамужних жінок, які самі не мають спромоги виховувати дітей і для дітей хорих жінок. Плеканнєм сих дітей займається громада. Коли родичі не відберуть дитини із сього заведення, громада має обовязок віддати відтак таку дитину до захоронки, а в шкільнім віці до школи.

Комітет для охорони праці призначує для кождої такої дитини двох опікунів, а то одну жінку і одного мущину. Опікуни не сміють бути близькими свояками між собою, ані свояками дитини.

Для безпомічних старців, для калік, для морально зломаних людий, заводить комітет доми праці, в яких сі всі горожане стають хосенними членами громади.

І доми праці удержує держава із фондів загального обезпечення на час старости і ка-

34

ліцтва, а громада управляє ними при помочи свого комітету для охорони праці.

Зрозуміла річ, що такі доми праці не будуть так ведені, як ведуться доси „доми для бідних“ у буржуазнім ладі; бо останні є в сути річи трохи ліпшими арештами для мешканців сих домів.

В однім і другім заведенню не повинно бракувити лікарів, педаґоґів і любячої помочи жінки.

9. Усуспільненнє життя.

Здемократизованнє життя в демократичній републиці пересуває орґанізаційний прінціп із вершин держави в долину, в громаду. Більшість горожан, що в монархічній державі була просто спутана, одним махом дістає широке поле діяльности. Громадське життє стає від разу дуже широке.

Ми дуже коротенько діткнулися ріжних питань громадських завдань, а вже із сього видно, що їх є багато. Всі сі питання вимагають людий, робітників, вимагають орґанізаторів, урядників. А кілько критики, а кілько віч пройде, заки сі всі питання будуть порішені.

Свобода товариств і свобода зборів, позбавлена раз на все жандармської опіки, зробить своє.

Всі громадські питання стануть предметом дискусії віч, предметом критики опозиції, головно опозиції багатих людий.

Заінтересованнє широких мас громадськими питаннями викличе потребу більшої скількости часописий.

Вибори до громадських рад і до комітетів будуть відбуватися що року, бо кождий радний міняється що два роки, через се поглубиться розуміннє громадських інте-

ресів. Одним словом, горожане видосконалять у собі самих суспільний інстинкт, суспільні почування, видосколиться в них суспільний еґоїзм, а заникне з часом індівідуальний еґоїзм, який доси домінував у життю теперішного суспільства. Таким чином ми виховаємо себе, зглядно зблизимо себе до комуністичного устрою суспільства.

Які переміни суспільного життя принесе нам участь жінки в політичнім життю. про се ми ще не знаємо. Здається, принесе добрі переміни і злагодить еґоізм кляс, еґоізм народів, який доходив нераз до огидної жорстокости.

Участь жінки на рівні з мущиною в політичнім життю і загальне, рівне, тайне, безпосереднє пропорціональне без ріжниці пола виборне право до всіх законодатних і управляючих тіл належать у теперішну хвилю до найкращих здобутків.

Треба лише стерегти, щоби сі здобутки не викривилися або й не пропали. Саме нове право голосування зробить велику роботу в теперішнім розумінню суспільної господарки.

Доси більшість одиниць у суспільстві навіть не здавала собі рахунку з сього, яке становище вони займають у суспільній громаді. Вони в більшости виділи лише свої особисті інтереси, а кождий чужий інтерес видавався для них коли вже не ворожим то ще в найкращім разі невтральним. Кождий в більшости думав про себе, а дуже мало

про інтерес усіх. Кождий майже стояв осібняком і лише якось штучно, силою не зрозумілих для нього обставин і силою наказаних параґрафів, держався того зліпка, що звався державою, — так здавалося для більшости одиниць.

А видавалося їм се тому, що більшість одиниць не розуміла і не знала нічого про те, в чім лежить суть суспільно-державної господарки. Одиниці виділи, що є якась сила, яка каже їм заробляти на життє, бо інакше вмре з голоду і каже їм сповняти певні функції, як ось служити при війську, йти до церкви, конче платити податок, конче вдержувати порядок на вулици і т. д.

Вибиральність до всіх управляючих тіл зробить те, що дуже а дуже велика більшість суспільства ввійде в сю машину управи громадським життєм і принесе зрозумінне суспільного господарства, суспільного інтересу сій великій більшости горожан, — і то не теоретично, але практично.

Я зрозумію суть самохода, коли сам ним правлю і розбираю його, а без сього є він для мене тайною. Те саме є й з господарством.

Участию в громадській господарці навчиться кождий сього, що інтерес цілої громади є його інтересом, що чим краще буде уладжене життє цілої громади, тим йому буде краще. І власне в сім лежить поступ і велика вага нового права голосування.

Що сього не було досі, то тому винен

36

був капіталістичний лад, в якому лише певні одиниці певної кляси правили суспільством, а тими одиницями були інтересенти капіталу, або їх вірні слуги.

Щоби суспільство позбавилося раз на все сих скритих одиниць, що доси в капіталістичнім ладі крутили корбу суспільної господарки, треба в першій мірі усуспільнити промисл і торговлю.

Як се зробити, про се ми вже говорили при комітеті для продукції і консуму (6. розділ). Себто громада мусить узяти в свої руки фабрикацію і торговлю на те, щоби не виростали одиниці, котрі збогачуються коштом громади, коштом суспільства, збивали капітали і при помочи сих капіталів деморалізували суспільство та правили ним.

Усуспільнити промисл і торговлю се далеко важніще і конечніще питанне, як земельна реформа. Промисл і торговля, наколи вони віддані в приватні руки одиниць, дають притоку до злодійства. Земельна господарка не дає стілько нагоди до крадежи, як промисл і торговля. Коли торговля опиралабися лише на виміні між продуцентом і спотребувачем (домашний промисл, наші кравці і шевці, що самі обслугують свій варстат), то не давалоби остаточно притоки до крадежи. Але воно так не є. ~~Ми~~ знаємо, що заки зроблений капелюх дістанеться на голову людини, то він пересунеться через кільканайцять пар купецьких рук. А кожда пара рук хоче щось заробити. І власне тут почи-

нається крадіж. Бо наколи я купив капелюх не для себе, але на те, щоби продати його другому, то що спинить мене взяти від другого стілько, кілько мені вдасться видерти від нього? І се власне є крадіж.

Вже в старині вважалися купці злодіями, а християнська церков навіть забороняла своїм вірним торгувати. Вони крім заборони не знали иншої ради на купецтво. Не знали сеї тайни, що замість забороняти торгувати одиницям, треба лише перенести торговлю на громаду.

Той індівідуалізм у торговлі і промислі злагодився троха в новіщих часах перенесенням торговлі і промислу на спілки. Справді не сталося се ізза моральних причин, як нічого не дїється ізза сих причин, а сталося тому, щоби можна було видертися з під впливу і залежности дуже багатих одиниць купців і промисловців. Але сі спілки не дуже дбали про злагодження здирства, а навпаки спілки перемінилися в спілки здирців. Бо всі синдикати, картелі і т. д. сеніщо инше, як такі здирці намість диких купців індівідуалістів.

Всі ті здирства впадуть, усі картелі пропадуть, коли громади при помочи вибиральних управ переберуть на себе виміну продуктів промислу, а з сим і виміну продуктів землі.

Громадянин, управляючи громадським апаратом фабрикації і торговлі, сам буде участником торговлі і промислу. Він зрозу-

37

міє, що в його власнім інтересі лежить те щоби не обкрадати других, бо сим обкра, дає себе.

Щоби усуспільнити промисл і торговлю, на те не треба аж вивласнювати примусом теперішних приватних властителів фабрик і торговців. Громада мусить лише заводити свої власні фабрики і склепи, громадські склади, шпіхлірі, гостинниці і т. д., а приватних властителів треба лише добре доглянути доходовим податком так, що їм продукція не оплатиться і вони самі занехають своє дике ремесло одинцем.

Усуспільненнєм промислу і торговлі зробить громада ще й другу роботу крім забезпечення горожан перед визиском. Через усуспільненнє величезна скількість горожан ввійде в машину господарки. Усуспільненнє буде опустом, буде тою губкою, що віссе в себе величезну скількість горожан у своє нутро і дасть спромогу життя богатьом родинам. Замість того, щоби одиниці жили одинцем на дико, будуть жити зі спільної громадської скарбниці. Сим усуспільниться не лише промисл і торговля, але й самі люди. Крім сього ще усуспільненнє принесе велитенське скороченнє праці.

Подібно маєгься річ із земельною реформою. Се питаннє не нове. Воно мучило вже Египтян, мучило Жидів, мучило Греків, мучило Римлян і мучить ще нас доси. Скількож то разів розділювалася земля в Греції? Кілько там було війн із за сього пи-

тання? Кількож то трибунів наложило головами в Римі за се? Кілько уличних бійок видів Рим ізза сього питання? Кілько крови поллялося в середних віках у Ґерманії, Еспанії, Ірляндії, а навіть у нас? Старе як світ питаннє. Експеріментів було аж забагато. І доси ми маємо з того всього лише багато проґрам, а більш нічого.

Із сих усіх експеріментів є лише одна наука, що коли держава розділювала землю між одиниці, мала спокій на короткий час, а відтак наново взновлювалася боротьба.

Те саме чекає нас тепер. Приймім, що держава назначить, як се сталося III-тим універсалом Укр. Нар. Републики, що ніхто не сміє мати більше землі, як сорок десятин. В нас у Галичині можна те число десятин іще вкоротити, бо нема в нас стілько землі. Се значить, що всякий може набувати землю, але коли дійде до означеної державою межі (універсалом 40 десят.), тоді вже ніяким правом не сміє більше купувати землі. Хто має доси більше як назначує держава, тому відбираєть ся сю надвижку. Певно будуть такі, котрі ніколи навіть не схочуть мати стілько, кілько можна мати після державної норми.

Але ми подумаймо, що при першім розділі землі буде багато таких людий, котрі зовсім не приготовані на більшу скількість землі. Вони не мають стілько худоби, щоби обробити набуту землю; не мають ма-

шин, не мають навіть знання, щоби вихіснувати набуту землю А що се значить? Значить те, що продукція землі обнижиться.

Щож вийде з поділу землі? Вийде знов індівідуальна господарка па дико, як доси було, — вийде се, що з часом треба буде наново ділити. Правда, не треба буде ділити великих панів, бо ніхто ніколи не зможе мати більше, вище означеної державою скількисти (приміром 40 десятин), але дуже багато буде таких, що дорогою родинного поділу зійдуть знов на безземельність.

Щоби позбутися таких експеріментів, найкраще усуспільнити землю.

Але люди не машини. Вони від разу не дадуть сього, до чого привикали сотками літ. Тому треба усуспільнювати землю дорогою розвоєвого процесу.

Зразу треба забрати землю від великих дідичів дорогою викупу чи иншим чином. Частину сеї відібраної землі треба роздати тим, котрі конче її потребують і думають, що до їх спасення конче треба землі. Висоту набування землі треба означити законом. Решту землі передати громаді.

Не кожда громада зможе зараз узятися до самостійної управи землі. До сього треба їй капіталу. Тому зразу громада буде арендувати замлю безземельним, а за якийсь час (час можна означити законом) пічне сама управляти землю при помочи земельного

комітету і земельного уряду. Земельний громадський уряд буде мати добрих економів, гуменних, ставничих і инші катеґорії урядників. За час арендування громадської землі громада справить собі машини і инший потрібний інвентар для земельного господарства.

Ми вже згадували при будівельнім комітеті (5. розділ), що громада буде мати право першенства купна землі і такою дорогою віссе в себе всю громадську землю. Такою дорогою поволи без ніяких великих переворотів усуспільниться вся земля.

Певно за якийсь час кождий із суспільства прийде до переконання, що краще мати собі одну хату і огородець коло неї для власної вигоди та приємности і працювати на громадській землі по кілька годин, ніж ставити собі стодоли, стайні, плоти, гноївки, курники і т. д. та ще вічно боятися граду, посухи, слоти, вогню, худобячих пошестий і ритися в землі від досвітку до пізної ночи. Що принесе горожанам усуспільнення землі?

Перше всього принесе с к о р о ч е н н е п р а ц і.

Приймім як примір, що оселя в буржуазійнім ладі має кругло 1.000 господарств. При 1.000 господарствах треба 1.000 стоділ, 1.000 хлівів, 1.000 стаєнь, 1.000 гноївок, найменче 1.000 возів, найменче 1.000 плугів, найменче 1.000 пар коний, найменче 1.000 коров і т. д.

До сих коней і коров треба найменче

39

1.000 пастухів, при орці треба найменче 1.000 плугаторів і 1.000 погоничів і т. д.

На поставленнє 1.000 стоділ (коли ми приймемо що треба 2 тижні на одну стодолу і 6 людий робітників) треба 2.000 тижнів, себто 12.000 робочих днів одного робітника, а се значить 40 літ праці (рік 300 днів робочих). Те саме мается зі стайнями, хлівами і т. д. Почислім кілько то треба лише часу на поставленнє 1.000 плотів коло 1.000 господарств. Кождий хазяїн посилає з худобою пастуха в поле отже треба 1000 пастухів.

Се все відпадає в громаді. Громада зовсім не потребує стоділ, бо вона молотить збіже від разу в поли, отже не тратить ані будівельного матеріялу, ані не тратить 40 літ праці. Громада не оре 1.000 плугами, але машиновими плугами при помочи може найвище 400 людий, отже 600 людий може за сей час робити иншу роботу. Громада не потребує 1.000 пастухів, але замість них найвище 10, отже 990 людий звільняеться від праці або перебирають иншу роботу. Підчас жнив не треба громаді багато женців, бо вона робить усе машинами. Громада не розтягає сіна по цілім селі, але має його в однім місци, не возиться з ним, взагалі громада при згуртованню землі потребує не кілька разів, але кількасот разів менче робітників на зробленнє тої самої праці, що 1.000 господарів осібно.

Земельне господарство вимагає дуже довгого робочого дня. Отже просто неми-

слимо заводити 8-годинного дня праці в земельнім індівідуальнім господарстві. В літі вимагає господарство 16, а навіть 18 годинного робочого дня. Сьому дуже легко зарадити громаді. Бо вона може завести не то 8 годинний, але навіть 4 годинний день праці. На се не може позволити собі господар одинцем. За те громада може працювати в літі від 4. рано до 8. години одною верствою робітників, від 8. до 12. другою верствою, від 12. до 4. пополудни третьою верствою, а від 4. попол до 8. год. вечером четвертою верствою робітників.

Щоби се зрозуміти, возьмім як примір саму орку. Те, що зробить 1.000 плугів тягнених кіньми, зробить 80 до 100 машинових плугів тягнених льокомобілями. До тисячі кінних плугів треба 2.000 людий, а до 100 машинових плугів треба найвище 400 людий. Колиби хотіти завести чотори-годинний день праці при кіннім плузі, то мусілоби працювати від 4. рано до 8. вечером 8.000 людий. За те при машинових плугах буде працювати лише 1.600 людий, кождий по 4 години в день, отже менче людий по 4 години праці, чим при 1.000 кінних плугах по 16 годин праці денно.

Скороченнє праці при усуспільненню землі дійде до мінімальних меж. Кождий буде працювати лише по 3 4 години в день, а решту часу оберне на відпочинок, забаву й науку.

Усуспільненнє землі принесе заведен-

не машинового господарства, мінімальну розтрату матеріялів, велике визискання землі і ужите чисто научних спосбів господарення.

Дехто каже, що велике господарство не оплачується, бо воно не може так інтензивно обробити землі, як те робить малий рільник. Той, що так говорить, говорить лише на підставі спостережень, зроблених на одному дідичеви. Він забуває при сім, що тут виступає один інтересент дідич як визискувач, а проти нього стоїть кілька соток робітників із зовсім розбіжними інтересами. Між дідичем і громадою є дуже велика ріжниця в психічнім, матеріяльнім і суспільнім згляді. Про се не будемо говорити, бо нема місця ось тут на се. Скажемо лише, що всі ті три моменти промовляють за громадою і за усуспільненнем землі.

До усуспільнення землі мусить прийти, чи ми хочемо, чи ні Коли не зробимо сього тепер, коли є нагода, коли не зробимо сього дорогою розуму, то зробимо дорогою мук пізніще, дорогою таких мук, які ми ось тепер переходимо в теперішній війні.

Так само приступить держава до усуспільнення копалень вугля, соли, нафти, металів і инших мінералів, які лежать у земли. До сих річий мають право не громади, але ціла держава. Ні, ще дальше, — до сих річий має право суспільство цілого світа. І колись певно прийде час, де люди скажуть,

що всі скарби, які лежать у земли, не належать до якогось одного гурту людий, не до одної держави, але до всіх людий на земли так, як воздух, як сонце, як море; і не вільно хіснуватися ними одній державі, але цілому світови.

Тоді аж ми станемо людьми; тоді зрозуміємо те, що таке право до життя; бо досі ми, вірте, не розуміємо сього або не хочемо розуміти. Бо досі ми ще маємо за багато звірячих інстинктів у собі. Доси ми ще способні видирати один одному їду з рота. Доси ми ще не люди, лише людська подоба.

Так, як ми усуспільнили досі зелізниці, школу, дороги, по містах освітленнє, наводнюваннє, каналізацію і т. д. так усуспільнимо все наше життє. Ми сміялибися з того, хто сказавби нам тепер, що кождий має вчити свою дитину сам дома. Горожанин Ню-Иорку сміявбися, колиби хто сказав йому, що він має купити собі лямпу, нафту і має собі сам світити в хаті. Львовянин загризби того, хто сказавби йому, що кождий має собі виконати керницю, бо водопроводи зносяться, або що кождий має собі побудувати виходок і кльоачну яму, бо канали треба засипати. Так само будемо сміятися колись з себе, що кождий з нас з осібна орав поле, ставив пліт, ставив піч, гонив худобу в поле, викидав гній і т. д , будемо сміятися так, як сміємося із Муринів та Індіян, що в їх родинах досі ще кождий осібно старає собі їду, одежу, що кождий з осібна ста-

41

рається для себе про кождий предмет до життя, осібно батько, осібно мати, осібно син, осібно донька. Вони ще дикуни, але ми не дуже далеко втікли від них в розумінню приватної власности.

Усуспільнення цілого життя змінить дотеперішнє розуміннє державного правління і його завдань. Ми мали на меті лише громаду, через се припинимося на сім і не зачіпатимем держави.

Ми коротенько начеркнули завдання громади, не доказуючи кождого питання осібно, бо на широке обговореннє сих питань треба не брошурки, але багато книжок. Працюючи в напрямі порушених завдань, вирвемо себе із мук теперішнього капіталістичного ладу Лише одним зреченнем господарського індівідуалізму і усуспільненнем життя принесемо собі щасте і приємність із життя.

Львів, 6. січня 1919.

BIBLIOTEKA NARODOWA BN

Читайте і ширіть соціялістичну пресу!

„ВПЕРЕД!“

робітнича ґазета, орґан української соціял-демократичної партії

виходить щоденно у Львові.

Передплата виносить 10 К на місяць.

Адреса Редакції й Адміністрації:
„ВПЕРЕД“, Львів вул. Руська ч. 3., І. пов.

Число на оказ посилається на жадання даром.

„НАША МЕТА“

тижнева часопись для робітного жіноцтва.
Передплата на рік виносить 20 К, поодиноке число 40 сот.

Адреса редакції й адміністрації:
Львів, вулиця Руська ч. 3., І. поверх.

P. Marinkowski
Warsa 6.07.2001
5.00,-
42

Читайте і ширіть соціялістичну пресу!

„БОРОТЬБА“

українська соціялдемократична ґазета,
виходить що тижня в Чернівцях.

Адреса:

„БОРОТЬБА, Чернівці, вул. Мартиновича 7.

„ЗЕМЛЯ і ВОЛЯ“

ґазета для селян,

орґан соціялдемократичної партії, виходитиме
в 1919 році кождого тижня.

Умови передплати та докладну адресу оголоситься у „Впереді“.

„РОБІТНИЧА ҐАЗЕТА“

орґан Української Соціял-Демократичної
Робітничої Партії,

виходить у Київі кождого дня.

Адреса: Київ, Михайловський пр. 35.

Числа на оказ посилаєтьcя даром.

1472674

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001007425590